

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СТАНОВИХ СИТУАТЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ БУТТЯ У ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

STATE SITUATEMES OF EXISTENCE IN OLD GERMANIC LANGUAGES

Шапочкіна О.В.,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка*

У статті автором охарактеризовано семантичну сутність предиката стану на матеріалі давньогерманських мов, так звану станову ситуатему (центр, ядро висловлювання), що виражала станові відношення з позицій «агенс – пацієнт»/«суб'єкт – об'єкт» та описувала, стверджувала або заперечувала певний стан буття, існування. Під час дослідження застосовувалися такі методологічні підходи, як філософський та семантичний, за допомогою яких було здійснено розподіл предикатів на позначення стану буття на мікрогрупи: предикати передбуття (очікування стану); предикати виникнення (наявність стану); предикати екзистенції (перехід зі стану відсутності у наявний). Зокрема автором виявлено, що репрезентація станових ситуатем на позначення буття у давньогерманських мовах виявлялася за семантичним змістом різнопланово. Так, предикати стану на позначення передбуття у давньогерманських мовах означали актуальність, наближення певного стану, предикати виникнення репрезентували початок, вияв, появу стану, предикати існування описували наявність, циклічність, неминучість, передчасність, одночасність певного стану. У статті акцентовано увагу на тому, що семантичні групи предикатів стану на позначення буття у давньогерманських текстах легко асимілювали одна в одну.

Ключові слова: категорія стану, предикат стану, предикат на позначення стану буття, станова ситуатема, давньогерманські мови.

В статті автором охарактеризована семантическая сущность предиката состояния на материале древнегерманских языков, так называемая залоговая ситуатема (центр, ядро высказывания), которая выражала состояние отношения с позиций «агенс – пациент» / «субъект – объект» и описывала, утверждала или отрицала определенное состояние бытия, существования. В ходе исследования применялись такие методологические подходы, как философский и семантический, с помощью которых было осуществлено распределение предикатов для обозначения состояния бытия на микрогруппы: предикаты предбытия (ожидание состояния) предикаты возникновения (наличие состояния), предикаты экзистенции (переход из состояния отсутствия в существующее положение). В частности автором выявлено, что репрезентация залоговых ситуатем для обозначения бытия в древнегерманских языках оказалась по семантическому содержанию разноплановой. Так, предикаты состояния для обозначения предбытия в древнегерманских языках обозначали актуальность, приближение определенного состояния, предикаты возникновения представляли начало, проявление, появление состояния, предикаты существования описывали наличие, цикличность, неизбежность, преждевременность, одновременность определенного состояния. В статье акцентировано внимание на том, что семантические группы предикатов состояния для обозначения бытия в древнегерманских текстах легко ассимилировали друг в друга.

Ключевые слова: категория состояния, предикат состояния, предикат для обозначения состояния бытия, станова ситуатема, древнегерманские языки.

The research has delineated the semantic peculiarities of state predicates in the Old Germanic languages. It has also investigated so-called "situateme" or the core of statement that expressed the state relations with regard to the notions of "agent – patient" / "subject – object". The other functions of such situatemes were stating or denying a particular state of being or existence of a subject. The research makes use of various approaches, mainly philosophic, semantic. They enabled to classify the predicates of existence into such microgroups as the predicates of preexistence (anticipation of a state); the predicates of appearance (the presence of a state); the predicates of existence (the transition from the state of absence to the given state). It has been stated that the state situatemes in the old Germanic languages were represented differently in semantic aspect. Thus, the predicates of state marking preexistence marked the presence, cyclic recurrence, inevitability, untimeliness, simultaneity of a particular state in the Old Germanic languages. The article emphasizes the fact that the boundaries between the semantic groups of predicates of existence are rather blurred; therefore, they could easily assimilate with each other in the Old Germanic languages.

Key words: the category of state, state predicate, predicate of existence, state situateme, Old Germanic languages.

Постановка проблеми. Буттєві предикати – предикати наявності / відсутності та семантичні типи – утворюють організаційний центр буттєвих конструкцій і констатують або заперечують факт існування предметів, явищ, подій, а також відображають способи існування фрагмента буття. [3, с. 7].

Для аналізу предикатів стану на позначення буття у давньогерманських мовах ми будемо послуговуватися методами філософського та семантичного аналізу, який уможливує розкриття сутності буття. Оскільки буття – це суще та суттєве, людина та світ, поєднання матеріального та духовного, то і під час аналізу ста-

hvetjask at vígi: «Þú skalt, Gunnarr, gerst of láta mínu landi ok mér sjalfri; mun ek una aldri með öðlingi!» (Edda, Sigurðarkviða in skamma, 10) – «Ненавидячи, вона вбивство задумала: «Гуннар, ти скоро навик втратиш землю мою і мене разом з нею – з конунгом мені щастя не бачити!» [9]; СС «Поява почуття», напр.: двн.-ісл. *Sótti Sigrún sikling glaðan, heim nam hon Helga hönd at sækja, kyssti ok kvaddi konung und hjalmi; þá varð hilmi hugr á vífi* (Edda, Völsungakviða in forna (Helgakviða Hundingsbana II), 14) – «Сігрун прийшла до щасливого князя, Хельги вона пестила руки і цілувала його привітно, конунгу діва тоді до вподоби стала» [9]; СС «Поява наміру», напр.: двн.-ісл. *Lengi hvarfaðak, lengi hugir deildusk, áðr ek of frægak folkvörð at gram* (Edda, Guðrúnarkviða in forna, 6) – «Довго мучилася я, довго мовчала, все ж запитати зважилася у Гуннара» [9].

Важливим лексико-граматичним засобом вираження значення добуттевості у давньогерманських мовах була форма майбутнього часу власне буттєвого дієслова бути – буде, напр.: двн.-ісл. *Nú skal Sigurði segja görva, alls þengill mik til þess neyðir; muntu víst vita vætki lýgr; dægr eitt er þér dauði ætlaðr.* (Edda, Grípisspá (Sigurðarkviða Fáfnisbana I), 25) – «Буде Сигурду сказана правда, якщо мене він до того примушує, небрежливе слово моє послухай, скажу я про дні смерті твоєї» [9].

Буттєві дієслова характеризуються найширшою сполучуваністю і здатні були забезпечити стан передбуття будь-якого суб'єкта, прогнозування або планування подій, напр.: СС «Майбутня подія», напр.: двн.-ісл. *Þú munt maðr vera mæztr und sólu ok hæstr borinn hverjum jöfri, gjöfull af gulli, en glöggr flugar; ítr álitu ok í orðum spakr.* (Edda, Grípisspá (Sigurðarkviða Fáfnisbana I), 7) – «Будеш великий, як ніхто під сонцем, станеш понад конунгів інших, щедрий на золото, скупий на втечу, обличчям прекрасний і мудрий в промовах» [9]; СС «Прогнозування», напр.: двн.-англ. *þæt hine on ylde eft gewunigen wilgesipas, þonne wig cume* (Beowulf, 20) – «Однодумці стануть із ним пліч о пліч, вірні справі, ... якщо трапиться війна» [5]; СС «Планування глобальної справи», напр.: двн.-англ. *Him on mod bearn þæt healreced hatan wolde, medoærn micel, men gewyrcean þonne ylde bearn æfre gefrunon* (Beowulf, 65–70) – «Він замислив данів примусити на працю небувалу: палаци будувати, зали для обідів, яких люди ще не бачили» [5]; СС «Переддія», напр.: гот. *jah qap im: ni uslukaindau daurons Iairusalems, und þatei urrinai sunno* (Wulfilabiebel, Nehemiah 7:3) – «І я сказав їм: Нехай не відкриються ворота Єрусалиму, поки не буде жарко» [10].

За ознакою ускладнення додатковими ситуаціями предикати передбуття у давньогерманських мовах можна диференціювати на:

1) предикати із загальним недиференційованим значенням добуттевості, не ускладнені додатковими становими ситуаціями (сюди належать подані вище приклади ситуаціями типу «Планування глобальної справи» або «Прогнозування»); 2) предикати, у яких абстрактна семантика передбуття доповнена становими ситуаціями, що конкретизують його характер або представляють у переносному значенні: СС «Готуватися до чогось» (змова, план, ідея, зібрання тощо), напр.: двн.-сакс. *Thô uuar{d} thar gisamnod filu thar te Hierusalem [Iudeo] liudi, uuerodes te them uuîha, thar sie uualdand god suuî{d}o theolico thiggean scoldun, hêrron is huldi, that sie he{b} ancuning lê{d}es alêti* (Heliand, 95–100) – «І зібралось багато, там, у Єрусалимі, євреїв, людей освячених, де вони чекали на Господа, дуже шанобливо, сумлінно, скромно» [6]; СС «Спланувати подію» (збори, поїздка, зустріч, вбивство) у значенні «вирішувати, мати намір зробити, виконати щось», напр.: двн.-ісл. *Flykkðusk þeir Atli ok föru í brynjur, gengu svá görvir, at var garðr milli; urpusk á orðum allir senn reiðir: «Fyrr várum fullráða at firra yðr lífi»* (Edda, Atlamál in grænlensku, 40) – «Атли скликав дружинників сміливих; обладунки одягнувши, дійшли до огорожі; кидали один одному лайку і погрози: «Вирішили давно ми позбавити вас життя!» [9]; СС «Рух, зміна положення в просторі», напр.: двн.-ісл. *Fara hildingar hjörstefnu til, þeirar er lögðu at Logafjöllum; sleit Fróða frið fjánda á milli; fara Viðris grey valgjörn of ey* (Edda, Helgakviða Hundingsbana I, 13) – «поспішають бійці на збори мечів, бути їм – вирішили – у схилів Логафьюолль; знищують світ Фроди, нишпорять по острову Відріра пси, трупи зжираючи» [9].

Наявність додаткових семантичних ознак у значенні предикатів із добуттєвою семантикою вказує на те, що початкова стадія буття репрезентована у давньогерманських текстах не як самостійний, окремий стан, а як невіддільний від різноманітних життєвих процесів, станів.

Предикати виникнення (становлення) репрезентували у давньогерманських текстах початок буття, процес появи, виникнення, вияву певного стану та реалізуються в мові за допомогою дієслів, об'єднаних семою появи, початку існування. У мовознавчій літературі їх розмежовано на дві групи на основі протиставлення: «власне виникнення» – «вияв і самовияв».

Предикати першої мікрогрупи характеризують власне виникнення, появу й об'єднують зна-

чення початку буття та повторної появи. Початок буття – це здебільшого ситуативи, що об'єднують процеси початку здійснення, процес власне коли подія відбувається або подія, коли щось виявляється: СС «Абсолютна початковість», виникнення певного стану, процесу, напр.: баварськ. *uuanta sar so sih diu sela in den sind arheuit enti si den lihhamun likkan lazzit* (Muspilli, 2–3) – «одразу, коли душа у путь відправляється й залишає порожнину тілесну» [8]; СС «Поява», напр.: днв.-англ. *Swa ða drihtguman dreamum lifdon eadiglice, oððæt an ongan eadiglice, oððæt an ongan fyrene fremman feond on helle Grendel* (Beowulf, 103) – «Щасливо жили дружинники у залі, доки на горі їм не з'явилося пекельне створіння, що Гренделем звалосся» [5]; СС «Руху, переміщення, зміни положення в просторі», напр.: днв.верхн.-нім. *do stoptun to samane staim bort chcludun, heuwun harmlicco huitte scilti, unti imo iro lintun luttulo wurtun, giwigan miti wabnum* (Hildebrandslied, 65) – «перш дротики з силою метнули, ті вп'ялися, застрягли в щитах, тут зішлися, задзвеніло залізо, ось щити їх іззубрені світлі і зламано вістря списа» [7]; СС «Непряма фізична та/або фізіологічна дія», вжита переважно в переносному значенні, напр.: гот. *jah atiddja dalaþ rign jah qemun ahvos jah waiwoun windos jah bistugun bi þamma razna jainamma, jah ni gadraus, unte gasulþ was ana staina* (Wulfilabibel, Matthew 7:25) – «І дощ, і розлилися річки, і буря здійнялася й на дім отой, але він не впав, тому що заснований був на камені» [10].

Предикати другої мікрогрупи «Повторна поява» у давньогерманських текстах здебільшого мали таку станову ситуативну семантику: СС «Спогад», напр.: днв.-англ. *Hwilum eft ongan, eldo gebunden, gomel gudwiga giogude cwidan* (Beowulf, 2110) – «то з тугою згадував роки минулі, силу юності, вбиту часом» [5]; СС «Звичай», «Обряд», напр.: гот. *ip þu fastands salbo haubip þein jah ludja þeina þwah* (Wulfilabibel, Matthew 6:17) – «А ти, коли постишся, намасти свою голову і лице своє вмий» [10].

Третя мікрогрупа предикатів виникнення – вияву та самовияву – вказувала на початок вияву певного явища за допомогою характерних для нього звукових і зорових образів: СС із предикатами зі значенням виникнення звука (здебільшого предметні звуки, створені різними істотами, предметами чи явищами навколишньої дійсності), напр.: днв.-ісл. *Inn fráni ormr; þú gerðir fræs mikla ok galzt harðan hug; heift at meiri verðr hölda sonum, at þann hjalm hafí.* (Edda, Fáfnismál, 19) – «Змії могутній, сичав ти голосно

і хоробрим ти був; тому сильніше людей ненавидів, що шоломом володів ти» [9]; СС із предикатами що номінують виникнення оптичних явищ, свічення, горіння, кольору, напр.: днв.-ісл. *Sól tér sortna, sígr fold í mar, hverfa af himni heiðar stjörnur; geisar eimi ok aldrnari, leikr hár hiti við himin sjalfan.* (Edda, Völuspá, 57) – «Сонце потемніло, земля тоне в морі, зриваються з неба світлі зірки, полум'я вирує світоча життя, жар нестерпний до неба доходить» [9].

Предикати існування (екзистенції) у давньогерманських мовах означали здебільшого процеси перебування у певному стані певний відрізок часу або мали сему «Безкінечність». Це могли бути неодноразово повторювальні (багатократні), однократні, циклічні події або фатальні (констатційні, завершальні, неминучі) події, передчасні та/ або однократні події, напр.: СС «Однократна подія», напр.: днв.-ісл. *Oft var í túni teiti meiri, þá er minn Sigurðr söðlaði Grana ok þeir Brynhildar biðja fóru, armar véttar, illu heilli.* (Edda, Guðrúnarkviða in fyrsta, 22) – «Двір наш бачив дні веселіше, ніж день, коли був осідланий Грані і Сігурд до Брюнхильди свататися їхав, до жінки злої, в годину зловісну» [9]; СС «Багатократна подія», напр.: днв.-ісл. *Þá kvað Gjaflaug, Gjúka systir: Mik veit ek á moldu munarlausasta; heft ek fimm vera forspell beðit, tveggja ðætra, þriggja systra, átta bræðra, þó ek ein lifi.* (Edda, Guðrúnarkviða in fyrsta, 4) – «Промовила Гьявлауг, Гюкі сестра: Визнати за неможливе своє терпіння, я п'ятьох чоловіків втратила, трьох сестер, трьох синів, вісім братів – і все ж живу я» [9]; СС «Циклічна подія», напр.: днв.-англ. *ylda bearnum, undyrne cuð, gyddum geomore, þætte Grendel wan hwile wið Hroþgar, hetenidas wæg, fyrene ond fæhðe fela missera* (Beowulf, 150) – «І склалися в той час по всій землі пісні сумні, але правдиві про те, як Грендель війною на Хродгара рік за роком злосердий ходить» [5]; СС «Фатум», напр.: днв.-англ. *hie wyrd forswæop on Grendles gryre, God eape mæg* (Beowulf, 480) – «доля безжална забирає воїнів у сутичках з Гренделем, але Бог допоможе» [5]; СС «Передчасність» та/або «Одночасність», напр.: днв.-англ. *bearn Healfdenes; se wæs betera ðonne ic. Siððan þa fæhðe feo þingode; sende ic Wylfingum ofer wæteres hrycg ealde madmas; he me aþas swor.* (Beowulf, 470) – «спадщиною Хальфдана брат мій старший, і загинув Херогар передчасно, я ж негайно у сплату крові золото вислав Вільвінгам за море» [5]; СС «Глобальна подія» (наприклад, світостворення) або СС «Світостворення», напр.: гот. *unte in imma gaskapana waurþun alla in himinam jah ana airþai, þo gasaihvanona jabþo ungasaihvanona,*

jabbe sitlos jabbe frauinassjus, jabbe reikja jabbe waldufnja, alla þairh ina jah in imma gaskapana sind (Wulfilabiebel, Colossians 1:16) – «Адже ним було створено все, що на небі, та що на землі, осягне та неосягне, чи то палаци, чи то володіння, чи то князівста або сили: все створено ним та для нього» [10]; СС «Вічне життя», напр.: баварськ. *Elias stritit pi den euuigon lip, uuili den rehtkernon daz rihhi kistarkan* (Muspilli, 43) – «Еліас бореться за вічне життя, він хоче, щоб праведники наповнили небесне царство» [8]; СС «Побут», напр.: гот. *jah was fraquman dagis hvizuh stiur lamba gawalida jah gaits gamanwida was mis; jah bi dagans gaf wein allai þizai filusnai jah allai þizai managein; jah ana þo alla hlaiþ fauramaþleis meinis ni sokida, in þis ei ni kauridedjau þo managein in þaim waurstwam* (Wulfilabiebel, Nehemiah 5:18) – «Тепер те, що було приготовано для мене щодня, це був один бик і шість овець; також були приготовані для мене птахи і один раз у десять днів подавали всі види вина: але цього не було потрібно королю, тому що рабство було важким для цього народу» [10].

Висновки. Узагальнимо, що відсутність чітких меж між давньогерманськими предикатами передбуття спричинена їх багатозначністю, здатністю відображати різні фази / підфази, наприклад:

назрівати – «наближатися, ставати неминучим», як власне передбуття та «виникати, зароджуватися» (зародження); насуватися – «з'являтися, охоплювати» (про думки, мрії) як зародження та «наближатися в часі» (явища природи, пора року, абстрактні поняття) як наближення; поставати – «зароджуватися, з'являтися» як зародження, «виникати, відбуватися, наставати» як виникнення та становлення. Передбуття у такому трактуванні відкриває шкалу буття та поступово переходить у виникнення, становлення.

Варто зазначити, що у семантиці предикатів виникнення у текстах давньогерманських пам'яток могли поєднуватися значення початку буття та одночасно його здійснення, наявності, початку буття та одночасно самовияву, а також миттєвості буття, коли початок певного процесу відразу ж супроводжується його здійсненням та зникненням. Предикати існування у давньогерманських мовах були здатні виражати як значення початкової фази буття, так і буття у його розвитку (як поступовий процес, окремі фази якого можуть непомітно переходити одна в одну). Семантичні групи предикатів буття у давньогерманських текстах мали розмиті межі та легко асимілювали одна в одну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лонська Л.І. Структурно-семантичні особливості буттєвих речень в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2001. 20 с.
2. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. Москва: Прогресс, 1988. 654 с., с. 117
3. Шведова Н.Ю. Русские бытийные глаголы и их субъекты. Слово и грамматические законы языка. Глагол. Москва, 1989. 296 с., с.7
4. Чейф У.Л. Значение и структура языка. Москва: Прогресс, 1975. 482 с, с. 114 –121.
5. Beowulf. URL: 07.11.2018: <https://norse.ulver.com/src/other/beowulf/beowulf.html>.
6. Heliand. URL: 07.11.2018: <http://www.wulfila.be/lib/sievers/1878/>.
7. Hildebrandslied. URL: 07.11.2018: <http://norse.ulver.com/src/other/hildebrand/index.html>
8. Muspilli. URL: 07.11.2018: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/09Jh/Muspilli/mus_frag.html.
9. Snorra Edda. URL: 07.11.2018: <http://norse.ulver.com/>.
10. Wulfila. Gotisches Biebel. URL: 07.11.2018: <http://www.wulfila.be>.